

Аннотація

В статье очерчены пути, дана характеристика основных направлений профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры в современных условиях информатизации общества на основе использования инновационных технологий.

Summary

The ways, the description of basic directions of professional training of future teachers of physical culture in the modern terms of informatization of society on the basis of use the innovative technologies are outlined in the article.

Ключові слова: готовність, професійна підготовка, інформаційні технології, особистісно-орієнтований підхід, компетентність.

Ключевые слова: готовность, профессиональная подготовка, информационные технологии, личностно-ориентированный подход, компетентность.

Key words: readiness, professional training, information technologies, personally oriented approach, competence.

Подано до редакції 14.10.13.

УДК 378.147:504.05

© 2013

Дрожик Л.В.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ У МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ»

Постановка проблеми у загальному вигляді... Процес формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх вчителів біології та основ здоров'я, виховання в них відповідального відношення до здоров'я та природного оточення будуть ефективними, якщо буде визначена система еколого-валеологічних понять, які дозволяють усвідомити взаємозв'язок та взаємообумовленість здоров'я людини та екологічного стану навколишнього середовища.

Учені-методисти вважають, що поняття – це форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками. Поняття необхідні для пояснення та систематизації фактів, осмислення інших понять та формування знань. Звертається увага на поступове оволодіння провідними поняттями в результаті збагачення та конкретизації їх змісту [5, с. 35].

Будь-яке поняття курсу «Екологія людини» має свій зміст, який складається із зв'язку суттєвих і несуттєвих ознак, обсяг яких містить у собі поодинокі та загальні категорії. Окреме поняття співвідноситься з іншими поняттями так чи інакше, відокремлюється від них або складає з ними групу понять. Таким чином, в структуру еколого-валеологічного поняття входять зв'язки, які з'єднують в тій чи іншій мірі дане поняття з іншими. Наявність таких зв'язків змушує звернути увагу на взаємовідносини понять один з одним, на їх супідрядність.

Поняття виступає як узагальнення, як результат, в якому підсумовуються данні людського досвіду. Увага повинна бути націлена на систематизацію та узагальнення знань студентів. Після формування, поняття стає об'єктом пізнання.

Взаємовідношення, яке входить в зміст ознак еколого-валеологічного поняття, уявляє собою структуру поняття. Головна особливість структури поняття складається не в числі ознак, а саме в засобі взаємозв'язку цих елементів. В понятті накопичуються знання про об'єкт, процес, які були придбані на різних стадіях пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя біології та основ здоров'я важливе значення для ефективного формування його еколого-валеологічної компетентності відіграє навчальна дисципліна «Екологія людини».

Методологічними питаннями екології людини як науки займалися такі вчені як М.А. Агаджанян, Г.О. Бачинський, Ю.Д. Бойчук, М. С. Гончаренко, В.Г. Горшков, Н.А. Добротіна, В.П. Казначеев, В.О. Розанов, С.С. Шварц та ін.

В Україні видано декілька посібників і підручників для забезпечення вивчення цієї навчальної дисципліни, зокрема підручник О. М. Микитюка, О.З. Злотіна, В.М. Бровдія «Екологія людини», навчальний посібник М.С. Гончаренко, Ю.Д. Бойчука «Екологія людини», в яких викладена сучасна теорія розуміння феномена людини з екологічних, біологічних, соціальних і філософських позицій. Людина розглядається як частина природи і космопланетарний феномен. Досліджується взаємодія людини як біопсихосоціальної істоти з навколишнім середовищем з урахуванням прямих і зворотних зв'язків цієї взаємодії [2, с. 17].

Формуванням понять та розвитком розумової діяльності у сучасній педагогічній психології займалися такі відомі психологи як П.П. Блонський, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн. Д.Н. Богоявленський, Н.А. Менчинська вивчали концепцію формування понять та вмінь в предметному навчанні. Головними положеннями цієї концепції є послідовність засвоєння понять, розумові процеси аналізу та синтезу, опора на життєві спостереження.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає в обґрунтуванні ролі навчальної дисципліни «Екології людини» у формуванні еколого-валеологічних понять майбутніх учителів біології і основи здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження... Погіршення здоров'я людини є одним з наслідків глобального забруднення навколишнього середовища і тому важливим є формування у населення, зокрема молоді, культури екологічного здоров'я. Це завдання стоїть особливо гостро перед школою і тому актуальним завданням є формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі їхньої професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі. Освітньо-виховна модель цього процесу передбачає вивчення студентами низки спеціальних дисциплін екологічного та валеологічного спрямування. Серед таких навчальних дисциплін важливе місце посідає «Екологія людини» [1, с. 124].

Перед екологією людини як наукою стоять завдання з вивчення закономірностей взаємодії людини на популяційному та організменному рівні з екологічними факторами навколишнього середовища, питань безпечного розвитку народонаселення у процесі цієї взаємодії, соціально-культурні і медико-біологічні аспекти оптимізації взаємодії суспільства і природи, питання екологічної безпеки людини та забезпечення високого рівня її екологічного здоров'я.

У процесі вивчення курсу перед студентами ставляться такі завдання:

- знайомство з головними закономірностями екології людини як науки;
- знайомство майбутніх учителів з впливом екологічних факторів на здоров'я та працездатність людини;
- прищеплювання вміння та навичок прогнозувати можливі наслідки впливу факторів навколишнього середовища на стан здоров'я людини;
- виховання екологічно грамотних людей, які ведуть здоровий спосіб життя в умовах різкого погіршення екологічного стану навколишнього середовища.

У результаті вивчення курсу студенти повинні знати механізми впливу екологічних факторів навколишнього середовища на здоров'я, працездатність та тривалість життя людини; умови які забезпечують збереження здоров'я; уміти застосовувати отримані знання для збереження здоров'я в умовах погіршення екологічної ситуації.

Метою предмета є формування нового світосприйняття і нового методу буття людини через усвідомлення нею органічної і нерозривної єдності з природним середовищем. Порушення цієї єдності є однаково небезпечним як для людини, так і для біосфери в цілому.

Екологія людини – це новий комплексний міждисциплінарний науковий напрям, що вводить до проблем екології і охорони природи найскладніший елемент – людину, яка розглядається як психобіосоціальна істота, а також продукт її творчої діяльності – техносферу. Екологія людини є наукою про управління процесами взаємодії популяції людей із зовнішнім середовищем на основі інтегративних оцінок, критеріїв і прогнозів цілеспрямованого впливу на навколишнє середовище, розвиток і корекцію систем життєзабезпечення людини [1, с. 123].

Майже кожний розділ курсу «Екологія людини» включає в себе знання про людину та її здоров'я. Еколого-валеологічні поняття, які містяться в змісті курсу, утворюють логічно взаємопов'язану систему, яка розкриває провідні ідеї курсу [3, с. 47]. Такими еколого-валеологічними ідеями курсу є: ідея про цілісність організму людини, про взаємозв'язок організму з навколишнім середовищем; залежність здоров'я людини від оточуючого середовища; про пріоритетне значення способу життя у визначенні здоров'я людини.

Провідним питанням у пізнанні людини було і є визначення співвідношення біологічного і соціального в людині. На нинішньому етапі воно актуальне у зв'язку з синхронними революційними перетвореннями у природному і соціальному середовищі, що висуває необхідність по-новому вирішувати двоєдине завдання: оптимізацію науково-технічного розвитку і визначення можливостей і меж адаптації людини до нових середовищних факторів, особливо агресивних і екстремальних. У майбутніх учителів формується розуміння взаємозв'язку життя людини і суспільства, зв'язок природи і суспільства, людини і біосфери, біологічне в індивіді. У студентів формуються уявлення про людину як біосоціальну істоту, де біологічне в людині функціонує за своїми законами, і лише на рівні індивіда, як цілісної системи інтегрованої поведінкової реакції людини, суворо опосередковане соціальними факторами.

Людина, як біологічна істота, є складовою певної екосистеми. Із цього витікає одне із головних понять в екології людини – «антропоєкологічна система» – це екосистема, у якій проходить життєдіяльність людини. Вона складається із сукупності компонентів і процесів, що їх пов'язують в конкретному просторі і часі. Кожна антропоєкологічна система характеризується певною внутрішньою однорідністю і помітно відрізняється від інших антропоєкологічних систем.

Уявлення про антропоєкологічну систему має загальнонауковий зміст і може широко використовуватися як базова модель для вирішення різних завдань екології людини. Засвоєння цього поняття сприяє формуванню знань про фактори навколишнього середовища, які впливають на стан здоров'я людини. Ці знання визначають подальшу еколого-валеологічну діяльність майбутнього вчителя біології та основ здоров'я, виховують у студентів дбайливе ставлення до навколишнього середовища, яке допомагає враховувати негативні наслідки

антропогенної діяльності і планувати найбільш еколого- і здоров'ябезпечні способи господарювання як основи оптимального функціонування будь-якої антропоєкосистеми [2, с. 52].

Специфічні екологічні зв'язки в антропоєкологічній системі відбиває поняття «адаптація», тобто пристосування до екологічних змін середовища. Процеси, що лежать в основі адаптації, характеризуються низкою взаємопов'язаних понять і термінів. Перша група пов'язана з механізмами адаптації – соціальними і біологічними. Соціальні механізми адаптації пов'язані із різними способами захисту чи ізоляції людини від несприятливих впливів середовища та методами перетворення середовища в бажаному для людини напрямі. Біологічні механізми адаптації пов'язані з морфологічною, фізіологічною та поведінковою адаптацією. Стан адаптованості виражається напруженням, втому, хворобою. Фізіологічна адаптація визначає рівень здоров'я, рівень нормального гомеостазу у відповідь на екологічні зміни середовища, які також не можуть бути надмірними.

Усвідомлення понять про особливості адаптаційних механізмів забезпечує формування вмін у студентів прогнозувати можливі наслідки впливу екологічних факторів навколишнього середовища на стан здоров'я людини, що дозволяє не тільки переносити значні та різкі зміни в навколишньому середовищі, але й перебудовувати свої фізіологічні функції та поведінку відповідно з цими змінами.

Друга група понять характеризує стани людини і середовища, які відбивають здатність до адаптації і досягнутий при цьому результат. Так, при характеристиці неоднакової здатності адаптації людини (населення) до неадекватних умов середовища використовується поняття «адаптаційні типи людей» (приклади – «спринтер», «стаєр», «мікст»), а для характеристики неоднакового результату адаптації до різних умов навколишнього середовища (переважно природного) – поняття «адаптивні типи».

Існуючі поняття, що характеризують стан навколишнього середовища і стан людини (населення), умовно представлені двома варіантами: середовище «сприятливе для життя і господарської діяльності людини» (населення) і «несприятливе». Під поняттям «середовище» розуміють сукупність природних тіл та явищ, з якими організм перебуває в прямих чи опосередкованих відносинах. Звідси і набір понять: середовище здорове (комфортне) чи нездорове (дискомфортне), патогенне чи саногенне, естремальне тощо. Це дає можливість майбутньому вчителю біології та основ здоров'я на основі отриманих знань спостерігати за змінами процесів життєдіяльності людей у зв'язку з дією на них різних екологічних факторів навколишнього середовища, а також вести спостереження та оцінювати умови середовища, які впливають на здоров'я населення та зумовлюють поширення екологозалежних захворювань.

Критеріями функціонування (критеріями ефективності) антропоєкосистеми є здоров'я людини (населення) та соціально-трудова потенціал населення (можливість його відтворення і розширення).

Здоров'я людини – один з головних інтегральних показників перетворень, що відбуваються в сучасну епоху і одночасно – головний об'єкт управління в суспільстві, яке керується найбільш прогресивними соціальними законами [4, с. 27]. Здоров'я вивчається на індивідуальному і популяційному рівнях. З розвитком екології людини, об'єктом вивчення є і такий глобальний рівень здоров'я, як здоров'я людства в цілому, і його майбутнє як фундаментальний аспект ноосферогенезу. Це формує зацікавленість еколого-валеологічними проблемами та з'являється свідоме бажання займатися еколого-валеологічною діяльністю та прагнення до її позитивного результату.

На особливу увагу заслуговує поняття «екологічне здоров'я», як збереження позитивного стану живого організму, або екосистем на популяційному та організменному рівні, здатність виконувати свої життєві функції в результаті адаптації до різних природних умов і антропогенних факторів. У майбутніх вчителів формується ціннісне відношення до якості навколишнього середовища як важливого фактору, який визначає здоров'я; а також відбувається подальший розвиток еколого-валеологічних умінь та навичок.

Висновки... У статті розглянуто систему еколого-валеологічних понять, які були включені в зміст курсу «Екологія людини» для формування в майбутніх вчителів біології та основ здоров'я еколого-валеологічної компетентності, освіченості в цій галузі, а також понять, які дозволяють сформувати у майбутнього вчителя біології та основ здоров'я знань про взаємодію людини як біопсихосоціальної істоти з навколишнім природним середовищем з урахуванням прямих та зворотних зв'язків цієї взаємодії. Сформованість ціннісного ставлення до здоров'я та навколишнього середовища допоможе сформувати високий рівень еколого-валеологічної компетентності.

Література

1. Бойчук Ю. Д. Екологія людини як інтегральна навчальна дисципліна у вищому навчальному педагогічному навчальному закладі / Бойчук Ю. Д. // Вісн. Львівського ун-ту. Серія педагогічна : зб. наук. пр. – Л. : ЛНУ ім.І.Франка, 2007.– Вип. 22. – С. 121-130.
2. Гончаренко М. С. Екологія людини : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Гончаренко М. С., Бойчук Ю. Д., – Суми : ВТД «Університетська книга» ; К. : ВД «Княгиня Ольга», 2005. – 394 с.
3. Долинина І. Г. Работа с понятиями на уроках обществознания / Долинина І. Г. // Обществознание в школе. – 1999. – N 2. – С. 47.
4. Колбанов В. В. Валеология: Основные понятия, термины и определения. – СПб. : ДЕАН, 1998. – 232 с.

5. Общие основы педагогики : [учеб. для студ. пед. вузов] / И. А. Соловцова, Н. М. Борытко ; под ред. Н. М. Борытко. – Волгоград : Изд-во ВГИПК РО, 2006. – 60 с.

Анотація

У статті наведено методолого-теоретичне обґрунтування навчальної дисципліни «Екологія людини» та визначена система еколого-валеологічних понять, які дозволяють у процесі їх засвоєння сформувати у майбутнього вчителя біології та основ здоров'я усвідомлення взаємообумовленості здоров'я людини та екологічного стану навколишнього середовища.

Аннотация

В статье приведено методолого-теоретическое обоснование учебной дисциплины «Экология человека» и определена система эколого-валеологических понятий, которые позволяют в процессе их усвоения сформировать у будущего учителя биологии и основ здоровья осознание взаимообусловленности здоровья человека и экологического состояния окружающей среды.

Summary

This article contains methodological and theoretical basis for the discipline «Human Ecology» and defined a system of ecological-valeological definitions that allow in the process of assimilation to form the future teacher of biology and basic health the awareness of the interdependence of human health and ecological condition environment.

Ключові слова: майбутній вчитель, екологія людини, біологічна підготовка, еколого-валеологічна компетентність, екологічне здоров'я.

Ключевые слова: будущий учитель, экология человека, биологическая подготовка, эколого-валеологическая компетентность, экологическое здоровье.

Key words: future teacher, human ecology, biological background, ecological-valeological competence, environmental health.

Подано до редакції 04.10.13.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф.Бойчуком Ю.Д.

УДК 378.091.33-027.22:502/504-057.875

© 2013

Дяченко-Богун М.М.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Виховна діяльність вузу є невід'ємною частиною процесу якісної підготовки фахівців, цілісною динамічною системою вищої професійної освіти. Її системоутворюючим фактором є мета – розвиток активності особистості студента, реалізована у взаємодії його з вузівським співтовариством, навколишнім середовищем; в наданні підтримки та допомоги студенту в самореалізації і творчості, готовності до відстоювання своєї незалежності і відповідальності, у становленні його здатності самостійно вирішувати виникаючі проблеми.

Мета природоохоронного виховання – цілісний розвиток індивіда, суспільства і в глобальному плані – збереження і розвиток культурних, цивілізаційних форм життя. Досягається ця мета за допомогою освоєння індивідом різних видів діяльності і способів спілкування.

У природоохоронному вихованні молоді в нашій країні вже накопичений певний досвід. У педвузі, крім вивчення спеціальних предметів природничо-географічного профілю, в навчальному процесі все більше актуалізується і знаходить попит інформація природоохоронної спрямованості. У міру розвитку екології як науки з'являється велика кількість робіт, які розкривають проблеми природоохоронного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Існуюча Різні аспекти природоохоронного виховання, формування готовності вчителя до роботи по природоохоронному вихованню студентів розглядаються в наукових працях В.А. Афоніна, Н.Ф. Винокуровою, С.Н. Глазачова, Л.А. Реут, Л.В. Романенко, О.С. Сластьоніної та ін. Природоохоронна культура, ті чи інші аспекти її становлення і розвитку досліджують такі автори, як Ю.Ю.Галкін, В.А. Ігнатова, Е.А.Когай, О.Н.Козлова, І.П.Сафранов.

Методологічні підходи до проблеми виховання природоохоронної культури людини ґрунтуються на ідеях сучасних філософів про гармонізацію взаємодії людини, природи і суспільства та ролі культури в цьому процесі (В.І. Вернадський, Е.В.Гіусов, В.Г.Горшков, М.М.Моїсєєв).

Теоретичною основою для осмислення сутності природоохоронної культури людини є положення про те, що природоохоронна культура – це вид майбутньої глобальної культури, фактор розвитку ноосфери (К.І. Шилін, А.Г. Маслеев, І.Ю.Солдаткіна, А.А.Горелов).

У розробку концептуальних основ природоохоронного освіти на сучасному етапі значний внесок внесли О.М.Захлєбний, І.Д.Зверєв, Л.В. Моїсєєва, А.П.Сидельковський, І.Т.Суравегіна та ін.